

Opis w najnowszych francuskich pracach tekstologicznych

BOŻENA WITOSZ
(Katowice)

J.-M. Adam i A. PetitJean są autorami monografii *Le texte descriptif*. Jean-Michel Adam, profesor wykładający lingwistykę na uniwersytecie w Lozannie, jest także autorem kilku prac z zakresu tekstologii: *Linguistique et discours littéraire*; *Le Récit, Pour lire le poème* i *Texte narratif*. Drugi z współautorów, pracownik uniwersytetu w Metz, interesuje się szczególnie semiotyką i zagadnieniami dydaktyki. Wydał *Pratiques du récit* oraz *Pratiques d'écriture*.

Książka *Le texte descriptif* rozważa problem opisu z trzech perspektyw: semiotycznej, lingwistycznej i dydaktycznej.

W części pierwszej autorzy analizują tekstowe manifestacje opisu pejzażu w literaturze oraz wypracowane na gruncie poetyki historycznej konwencje opisu, jak to ujmują autorzy, ornamentacyjnego, ekspresywnego, mimetycznego oraz opisu akcji.

Część druga, zatytułowana *Linguistique textuelle* przedstawia sposoby strukturalizacji tekstu opisu. Autorzy rozpatrują tekst (l'effet de texte) jako produkt dwu wymiarów wypowiedzi: pragmatycznego i sekwencyjnego. Wymiar semantyczno-pragmatyczny przecina i porządkuje sekwencyjny - dając w konsekwencji podtypy tekstów opisowych.

Analiza planu sekwencyjnego sprowadza się do rozpoznania kompleksowej makrostruktury z jednej strony, z drugiej – do delimitacji tekstu. Zakłada to uwzględnienie planu mikrotekstu (np. kohezja, struktura tematyczno-rematyczna) i makrotekstu, uwzględniającego system relacji izotopicznych tekstu. W uwagach na temat struktury opisu autorzy wskazują na podobieństwa systemu organizującego kohezję deskrypcji i definicji encyklopedycznej (słownikowej).

Na przykładzie kilku tekstów autorzy omawiają relacje semantyczne (makrooperacje opisowe), np. regułę porównania, aspektualizacji, tj. przedstawienia wyglądnów rzeczy przez wydobywanie ich części i własności, sposoby tematyzacji. Wszystkie reguły organizujące system opisowy uwzględnia schemat superstruktury deskrypcji na stronie 135 książki.

Trzecia część ma charakter wyraźnie dydaktyczny. Autorzy proponują serię ćwiczeń, aktywizujących odbiorcę, których celem jest uświadomienie konwencjonalnego charakteru struktury opisu (drogą atomizacji gotowego tekstu, przez odkrywanie zasad organizujących całość wypowiedzi) oraz uświadomienie stopnia złożoności wewnętrznej architektury deskrypcji (drogą budowania tekstu z wykorzystaniem odpowiednich reguł semantycznych).

W 1991 roku ukazała się przygotowana przez Ph. Hamona antologia pt. *La description litteraire*. Antologia prezentuje wypowiedzi teoretyczne i krytyczne na temat deskrypcji literackich formułowane w okresie od antyku do współczesności. Hamon zebrał je i przedstawił w czterech rozdziałach.

W pierwszym prezentuje dorobek klasycznej retoryki i poetyki (m. in. uwagi na temat opisu Kwintyliana, fragmenty *Poetyki* Vidy i *L'art poétique* Boileau); drugi zawiera wypowiedzi na temat poezji opisowej (pióra m.in. Marmontela, Chateaubrianda, Senancourta, Laroussa); na trzeci składają się metatekstowe wypowiedzi poetów i pisarzy (od Ronsarda przez Flauberta, Zolę, Valery'ego, Bretona po przedstawicieli współczesnej literatury francuskiej: Gracq'a, Ponge'a, Robbe-Grilleta, Simona, Pereca). Antologię zamykają fragmenty rozpraw teoretycznoliterackich, których celem jest wskazanie specyfiki tekstu opisu opozycjonowanego najczęściej wobec opowiadania. Hamon przedstawia tu fragmenty prac: Lessinga, Lanson'a, Lukácsa, Jakobsona, Łotmana, Auerbacha, Barthesa, Foucault, Genette'a i część własnej monografii *Introduction l'analyse du descriptif*.

Wszystkie zebrane w antologii teksty dotyczą kilku niezwykle ważnych, także dla współczesnych autorów, problemów: poszukiwań wyznaczników definicji opisu, funkcji i miejsca deskrypcji w literaturze, relacji między opisem literackim a sztukami wizualnymi i audiowizualnymi: malarstwem, fotografią, filmem, roli szczególnie w konstrukcji tekstu opisowego, strukturalnych różnic między opowiadaniem a opisem itp.

Książka jest niewątpliwie interesującą lekturą dla historyków i teoretyków literatury, także dla językoznawców zajmujących się problematyką stylu tekstu.

Opis jako typ tekstu jest przedmiotem rozważań J. Milly w pracy *La poétique des textes*. Książka profesora literatury francuskiej wykładającego na Sorbonne Nouvelle ma charakter syntetycznego, podręcznikowego opracowania, którego założeniem jest wskazanie tych cech poszczególnych wypowiedzi, które decydują o ich różnorodnym ukształtowaniu gatunkowym.

Milly zwraca uwagę, że opis jest gatunkiem wypowiedzi, po który sięga użytkownik języka w aktach: wylizania, klasyfikowania, inwentaryzowania, wyjaśniania, jest więc składnikiem gatunków złożonych, jak np.: katalog, słownik,

encyklopedia, przewodnik, jadłospis itp., a także wielu gatunków literackich: portretu, satyry, panegiryku, ody, poematu dydaktycznego, powieści itd. Właśnie deskrypcjom literackim poświęca dalszą część uwag.

Rozważając zagadnienia miejsca opisu w tekście narracyjnym i związane z tym problemy wyznaczania punktów delimitacyjnych deskrypcji, Milly referuje w znacznej mierze uwagi Ph. Hamona (1981), który wykazał na przykładzie pisarstwa Emila Zoli w jaki sposób opis wkomponowuje się w całość tekstową wyższego rzędu.

Prezentując listę cech odróżniających język opisu od języka narracji, wymienia w opisie: przewagę rzeczowników, przymiotników właściwościowych, czasowników omnitemporalnych, habitualnych, stanowych, duratywnych, wielokrotnych, a więc te wyznaczniki tekstowe, które w wielu współczesnych opracowaniach uznane są za ustalone w sposób naiwny i przedwczesny (Agosti 1987).

Najciekawsze uwagi dotyczą struktury tekstu opisu. Milly przyjmuje za Ph. Hamonem (1981), że strukturę deskrypcji wyznacza kilka reguł konstytutywnych, bez względu na uwarunkowania tekstowych aktualizacji. Każdy opis stanowi przykład realizacji zasady ekspansji. Przedmiot opisu, reprezentowany w tekście przez imię własne, rzeczownik pospolity bądź zaimek, jest indywidualizowany drogą wyliczenia jego części składowych (relacja cząstkowa części do całości) i przypisania im wiązki predykatów. Na te relacje nakładają się reguły selekcji i waloryzacji.

Na koniec Milly poświęca kilka uwag portretowi, rozważanemu tu jako szczególny typ opisu.

Z kolei J. Gardes-Tamine w wydanej niedawno *La stylistique* próbuje m.in. odróżnić akt opisywania przedmiotu od aktu jego charakterystyki. Różnice pomiędzy tymi typami wypowiedzi sięgają poziomu strukturalnego, funkcjonalnie oba akty są podobne: służą identyfikowaniu przedmiotu.

Prace J. Milly i J. Gardes-Tamine ze względu na syntetyczny charakter i założonego odbiorcę (studenta, ucznia) nie zawierają wszechstronnych i dokładnie prowadzonych analiz. Właściwie lektura tych tekstów uświadamia ogrom trudności, jakie stoją przed współczesną tekstologią. Z jednej strony problemy interferencji i migracji gatunków, ich historycznej zmienności, uwikłania wzorców gatunkowych w relacje eskstratekstowe, np. estetyczno-kulturowe – z drugiej – konsekwencje wynikające z wtórego użycia gatunku w danym tekście. Są to zagadnienia rozważane także w polskich pracach (m.in. Bartmiński 1990; Gajda 1990; Dobrzyńska 1992). Biorąc pod uwagę obecny stan badań, umieszczenie opisu w systemie typologii form gatunkowych nie wydaje się jeszcze możliwe.

Trudności klasyfikacyjne wynikają nie tyle ze struktury opisu (ma ona charakter mniej lub bardziej konwencjonalny, w każdym razie „uchwytny”), co z wzajemnych relacji opisu i innych typów tekstów (prostszych czy bardziej złożonych?) jak np.: lista, spis, definicja. Niemniej jednak, rosnąca z roku na rok liczba publikacji, pozwala czytelnikowi żywić nadzieję, że wiedza o gatunkach mowy systematycznie będzie się posuwała naprzód.

Literatura

- Adam J. -M., PetitJean A.: 1989, *Le texte descriptif*, Paris: Nathan.
- Agosti S., 1987, *Głos narracyjny i opis*, tłum. K. Salwa, *Pamiętnik Literacki*, z. 2, s. 281-285.
- Bartmiński J., 1990, *Folklor – język – poetyka*, Wrocław-Kraków: Ossolineum.
- Dobrzyńska T., 1992, *Badania struktury tekstu – nowe źródło inspiracji stylistyki*, *Stylistyka I*, red. S. Gajda, Opole.
- Gajda S., 1990, *Współczesna polszczyzna naukowa. Język czy żargon?* Opole: Instytut Śląski.
- Gardes-Taine J., 1992, *La stylistique*, Paris: Armand Colin.
- Hamon Ph., 1977, *Texte littéraire et metalangage*, „Poétique”, nr 31.
- Hamon Ph., 1981, *Introduction l'analyse du descriptif*. Paris: Hachette.
- Hamon Ph., 1983, *Czym jest opis?*, tłum. A. Karyś, K. Rytel, „Pamiętnik Literacki”, z.1.
- Hamon Ph., 1989, *Expositions. Littérature et architecture au XIXe siècle*. Paris: José Corti.
- Hamon Ph., 1991, *La description littéraire. Anthologie de textes théoriques et critiques*. Paris: Macula.
- Milly J., 1992, *La poétique des textes*, Paris: Nathan.